

УДК 903.5

Дмитро Тетеря,
Світлана Тетеря
(Переяслав-Хмельницький)

КУРГАННА СПАДЩИНА ДАВНЬОГО ПЕРЕЯСЛАВА І ТАРАС ШЕВЧЕНКО

У статті розглядаються унікальні пам'ятки культурної спадщини – кургани давнього Переяслава і його околиць та показано їх зв'язок із творчим доробком Т.Г. Шевченка. Ці давні споруди є одними з найчисельніших серед пам'яток археології на території Переяславищини. Значна частина з них концентрується і в районі давнього Переяслава. Ці об'єкти здавна привертали увагу багатьох дослідників: археологів, істориків, етнографів та краєзнавців, яких цікавила своєю загадковістю та своєрідністю історія Переяславської землі.

Не оминув своєю увагою дані пам'ятки і великий український поет, письменник, художник, громадський діяч Т.Г. Шевченко, який певний час перебував у складі Тимчасової комісії для розбору давніх актів при Київському, Подільському і Волинському генерал-губернаторствах. Перебуваючи в 1845 р. у Переяславі, Тарас Григорович обстежив й описав поряд з іншими пам'ятками переяславської давнини і кургани Переяслава та його околиць. Ці свідки минулих часів віднайшли широке відображення і в його поетичній та прозовій творчості.

Авторами пропонуються заходи спрямовані на збереження курганів, які пов'язані з перебуванням Т.Г. Шевченка на Переяславищині.

Ключові слова: кургани, давній Переяслав, археологічні дослідження, Т.Г. Шевченко.

До визначних пам'яток, що мають тисячолітню історію належать кургани – поховальні пам'ятки давніх епох. Курганні поховальні споруди є найчисельнішими з усіх типів пам'яток стародавньої історії України. Нині відомо, що на теренах України було понад 50 тис. курганів, споруджених протягом кількох тисяч років: від мідно-бронзового віку до епохи Київської Русі [2, с. 82]. Багатьох здавна цікавлять ці земляні споруди, які прикрашають степові ландшафти. Дехто вважає їх спорудами, які насипані велетнями в давні часи, а інші вважають могилами могутніх царів. В різних районах місцеве населення найчастіше називає кургани «козацькі», «шведські», «татарські», «турецькі» могили або «вишки», «кордони», «межеві знаки», «охоронні поля», «степові гори», «височини».

Ці пам'ятки найчисельніші і для Переяславищини. За даними археологічних досліджень на території Переяслав-Хмельницького району налічується близько 446 курганів. Більшість з них згруповані в районі сіл Мала Каратুলь – Пологи-Яненки – Хоцьки – Чопилки – Ташань і Виповзки, на південному рівному плато вододілу рр. Трубежу, Броварки і Супою. Значна частина курганів розташована в долині р. Броварки в районі сіл Лецьки, Вінинці, Пологи-Вергуни – Пологи-Чобітьки. Чимало із цих пам'яток виявлено на підвищених плато дніпровської надзапавної тераси в районі сіл: Стовп'яги, Єрківці, Мазінки, Харківці [10; 11].

Середні розміри курганів на сьогодні становлять 30-40 м в діаметрі, при збереженій висоті від 1 до 3 м. Висота найбільших курганів становить від 5 до 7 м – це кургани: «Роблена могила» (7,35 м.) – с. Ташань, «Гостра могила» (6,30 м.) – с. Мазінки, «Башня» (6,12 м.) – с. Переяславське та інші.

Значна частина курганних пам'яток концентрується і в районі давнього Переяслава. Ці споруди здавна привертали увагу багатьох дослідників: археологів, істориків, етнографів та краєзнавців, яких цікавила своєю загадковістю та своєрідністю історія Переяславської землі.

Як показують дослідження археологів кургани давнього Переяслава та його околиць хронологічно відносять до епохи бронзи – раннього залізного віку та Київської Русі.

Ці унікальні пам'ятки не оминув своєю увагою і великий український поет, письменник, художник, громадський діяч Т.Г. Шевченко, який певний час перебував у складі Тимчасової комісії для розбору давніх актів при Київському, Подільському і Волинському генерал-губернаторствах. За її завданням у 1845 році він приїздить до Переяслава, щоб обстежити, описати та замалювати пам'ятки старовини. Т.Г. Шевченка можна з повним правом відносити до перших дослідників археологічних, архітектурних пам'яток та давніх старожитностей Переяслава та Переяславщини. Історія міста та пам'ятки давніх епох справили на нього великий вплив та знайшли відображення в його творчості. З особливою багатогранністю проявилися ці враження в циклі творів написаних під час перебування на Переяславській землі.

Незважаючи на те, що археологія як наука проходила в той час тільки своє становлення, Тарас Григорович чудово розумів значення археологічних пошуків. Виходячи з цього він у своєму «Щоденнику» занотував: «Я люблю археологию. Я уважаю людей, посвятивших себя этой таинственной материи истории. Я вполне сознаю пользу этих раскапываний» [16, с. 83].

Кургани давнього Переяслава потрапляють в поле зору дослідників старовини на початку ХІХ ст., коли розпочинаються активне історико-краєзнавче вивчення Переяславщини. Так, зокрема, О.І. Левшин, на той час студент Харківського університету, подорожуючи в 1816 р. з Харкова до Москви зафіксував різну інформацію про свої спостереження до щоденника. Згадуючи Переяслав, він подає відомості про три кургани під назвою «Три брати», що знаходяться й нині поблизу міста. «Зной лучей солнечных уже переставал палить, светило дневное уже покатилося по лазурному небосклону за горы когда мы выехали из Переяслава предполагая остановиться в 7 верстах от иного и взглянуть на три Кургана именуемые: три брата... К сожалению, я удовлетворю ваше любопытство одним только пустым преданием о какой-то здешней царице, к которой приходили на помощь против неприятелей ее три брата богатыря, убитые и похороненные здесь. Может быть тут действительно покоится прах великих мужей; но имена их сокрыты и мы слышим вместо громкой славы токмо сказки» [4, с. 81-83].

Інший дослідник-етнограф В.В. Пассек, що перебував на Переяславщині в першій половині ХІХ ст. і зібрав ряд цінних матеріалів в своїй роботі «Очерки России», зазначав: «Город Переяславль со всех сторон, и особенно с восточной и западной, окружен могильными насыпями, напоминающими времена битв. Они неправильно набросаны одна подле другой, и опытный взор, без труда отличит их от древних курганов или могил, называемых скифскими. Плуг земледельца нередко вырывает человеческие кости, остатки оружия и конской сбруи. Много пролито крови на этих полях» [6].

З другої половини ХІХ ст. розпочинаються активні археологічні дослідження та обстеження курганів Переяславщини. Як показують дослідження, велика кількість курганів на околицях давнього Переяслава пов'язана в першу чергу з курганными могильниками давньоруського періоду. Їх археологічне вивчення проводилося Ф.І. Камінським, Д.Я. Самоквасовим, М.Ю. Бранденбургом, В.М. Щербаківським та Б.О. Рибаківим протягом другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. [13, с. 86].

Початок їх вивченню поклав викладач Переяславського духовного училища та приватного жіночого пансіонату Ф.І. Камінський, який у 1870 р. дослідив декілька курганів на одному з некрополів. У 1877 р. відомий дослідник Д.Я. Самоквасов провів розкопки на чотирьох, добре збережених на той час, курганных могильниках, які, за його локалізацією, знаходились: «1) в урочище Альтицком, у кладбищенской церкви, при выезде из Переяслава на паракходную пристань; 2) на выгоне у городского острога; 3) на выезде из Переяслава на Киев, где ярмарочная площадь у кладбищенской церкви; 4) в урочище Подворах при выезде из Переяслава в г. Пирятин» [8]. Дослідивши більше 50 курганных насипів, він прийшов до висновку, що за конструкцією і знахідками в них вони подібні до захоронень в околицях Чернігова. В 1902 р. археолог М.Ю. Бранденбург продовжив

дослідження на трьох переяславських могильниках, де розкопав 24 кургани. В 1914 р. розкопки курганных могильників провів В.М. Щербаківський. Ним було розкопано 143 кургани на чотирьох курганных некрополях Переяслава: 117 – на могильнику за міською в'язницею, 6 – на Альтицькому могильнику, 17 – на могильнику в ур. Ярмарковщина, 3 – на Підварському могильнику [7, с. 64]. У 1945 р. археологічною експедицією під керівництвом Б.О. Рибаківа в ур. Ярмарковщині було досліджено ще 6 курганів. Слід зауважити, що на сьогодні курганні насипи частково збереглися тільки на могильнику в ур. Ярмарковщина.

Курганні некрополі Переяслава давньоруського часу не оминув у своїй творчості і Т. Шевченко. У повісті «Близнецы» опис цих свідків давнини справляє цілком художнє враження: «На левом берегу Альты выглядит из-за зеленых верб небольшая церковь, воздвигнутая иждивением христобливых граждан г. Переяслава над тем самым каменным столбом, который знаменовал место убийства невинного Глеба. За оградой церкви до самого города расстилается равнина, засеянная житом и пшеницей и густо уставленная историческими могилами. И чем ближе к городу, тем могилы выше и гуще, так что городского валу издали совсем невидно и весь город кажется на могилах построен» [15].

Крім давньоруських курганных могильників на околицях Переяслава зберігся ряд курганів, які дослідники відносять до епохи бронзи чи скіфського часу. Зокрема, на східній околиці міста на плато корінного берега р. Трубіж знаходиться курганна група із трьох курганів. Вона розташована близько 1,0 км на північ від краю Переяславської затоки («Куряче горло») та 1,1-1,5 км на схід від р. Трубіж. Пам'ятки обстежувалися експедиціями Переяслав-Хмельницького історичного музею в 1976 р. та Інституту археології НАН України в 1994 р. [11]. У 2014 р. експедицію НІЕЗ «Переяслав» вивчено, описано та картографовано курганну групу за допомогою GPS-позиціонування. Цими роботами встановлено, що курган № 1 розміщений приблизно за 200 м від перших садиб Переяслава-Хмельницького. Відстань від вершини кургану до траси Переяслав-Хмельницький – Золотоноша на північний схід – 80 м. Висота насипу кургану збереглася на висоту приблизно 1,5 м, діаметр близько 35-42 м. Курган № 2 розміщений за 136 м на південний схід від попереднього кургану №1. Відстань до траси на м. Золотоношу – 126 м. Збережена висота насипу кургану близько 2,0 м, діаметр близько 50 м. Курган № 3 розміщений за 147 м на південний захід (210°) від кургану № 1. Збережена висота насипу близько 0,6 м, діаметр близько 30 м.

Неподалік цієї групи знаходиться ще один курган. Він розміщується на південний схід від історичної частини літописного міста Переяслава Руського, за 120 м на схід від центрального входу на територію Музею народної архітектури та побуту НІЕЗ «Переяслав», на краю лесової тераси лівого берега р. Трубіж. Ця пам'ятка, відома в історичній літературі як курган «Хрест». Його розкопки у 1966 році було здійснено археологічною експедицією під керівництвом А.П. Савчука [8]. Під час цих робіт виявлено кістяк, що лежав у скорченому положенні на лівому боці, орієнтований головою на схід, руки зігнуті в ліктях кистями до лиця. З поховального інвентарю при похованому біля ліктів виявлена овальна кістяна пряжка з круглим отвором посередині. Поряд з кістяком знаходилась частина хребта корови чи коня.

За цією знахідкою та за аналогіями досліджене поховання А.П. Савчуком датувалося як приналежне зрубній археологічній культурі епохи пізньої бронзи. Сучасні дослідники за обрядом поховання та за типовою кістяною пряжкою відносять поховання до бабинської культури (або культури багатоваликової кераміки) епохи середньої бронзи (1800-1600 рр. до н.е.).

Десь поряд із розглянутою групою курганів знаходився і курган «Свидина могила», легенду про який записав від місцевих жителів М.О. Максимович, вивчаючи історичні пам'ятки Переяславщини у 1877 р. «От нынешних Переяславцев услышите вы рассказы о велетнях (т.е. великанах), когда-то живших в здешней стороне, в том числе и о могучем

Переяславце Свиде. Вам укажут и могилу Свидову под Переяславом, на левой стороне Трубежа» [5, с. 327].

Саме кургани, свідки багатьох історичних подій давнини, справили великий вплив на літературну творчість Т.Г. Шевченка. У творах поета ми зустрічаємо такі слова як «могили», «високі могили», «начетверо розкопана», «розрита могила». В його щоденниках також можна віднайти відомості про розкопки деяких курганів. Пов'язуючи ці пам'ятки давньої історії, за легендами, з історією запорозького козацтва, він вважав їх свідками героїчної боротьби українського народу за свободу і незалежність. Причетність курганів до козацької епохи зазначалася Т.Г. Шевченком в ряді поезій – «Іван Підкова», «Гайдамаки», «За байраком байрак», «До Основ'яненка» та ін. У своїх «Археологічних нотатках» Т. Шевченко згадує під Переяславом Богданову могилу, назва якої у його сприйнятті, пов'язується із перебуванням тут Богдана Хмельницького. «По Золотоношской дороге в семи верстах от города высокий курган, называемый Богданова могила. И тут же недалеко впадает в древнее русло Днепра бесконечный вал, неизвестно когда и для чего построенный» [1]. Сам курган на східній околиці Переяслава було знищено в роки фашистської окупації, а згадуваний поетом «змійовий» вал зберігся до сьогодення.

Серед багатьох інших пам'яток Переяслава та Переяславщини Тарас Шевченко в «Археологічних нотатках» згадує курганну групу «Три брати»: «Переяслов и окрестности его могли б (быть) чрезвычайно интересны своими укреплениями и курганами, но о них сохранились только названия и почти никаких преданий в народе.

По киевской дороге в пяти верстах от Переяслава над самой дорогой три высокие Кургана, называемые трибратни могили» [3].

Цю ж пам'ятку Т. Шевченко неодноразово описує в своїх поетичних та прозових творах. Зокрема, у повісті «Близнецы»: «В тот же понедельник, поздно вечером, молодая женщина возвращалась в город Переяслав по Киевской дороге и, не доходя до города версты четыре, как раз против Требратних могил, свернула с дороги и скрылась в зеленом жите» [15]. Пам'ятку Т. Шевченко згадує також у поезії «Сон» («Гори мої високії»), написаній на засланні:

«Вечерне сонечко гай золотило,
Дніпро і поле золотом крило,
Собор Мазепин сяє, біліє,
Батька Богдана могила мріє,
Київським шляхом верби похилі
Трибратні давні могили вкрили.
З Трубайлом Альта меж осокою,
Зійшлись, з'єднались, мов брат з сестрою» [14].

Цілий ряд пам'яток культурної спадщини, які поет вивчав на Переяславщині на сьогодні вже зруйновані. Багато з них сьогодні потребують належного збереження та охорони. В першу чергу це стосується курганів. Значна частина з них зазнала руйнації ще в козацьку добу, коли їх насипи широко використовували для виготовлення селітри.

Останнім часом з'явилися нові чинники знищення курганів. Про грабіжницьку діяльність на курганах, що набула масштабів всеукраїнського лиха, неодноразово сповіщають засоби масової інформації. За даними Інституту археології руйнування курганів зростає з кожним роком у геометричній прогресії. Якщо раніше йшлося про руйнацію невеликих насипів, де пошуки «скарбів» здійснювали за допомогою металодетекторів, то нині йдеться про сканування тіла насипу на велику глибину.

Великої шкоди кургани зазнають і внаслідок розорювання поверхні. Навіть якщо поверхня курганів і не руйнується оранкою, то розорюються їх поли, що призводить до зсувів ґрунту з вершини насипу.

Тому бажано, щоб для належного збереження цих унікальних пам'яток минулого Переяславщини, було розроблено спеціальну програму, спрямовану на рятування

насипів курганів, що зникають. Нею ж повинно бути передбачено створення Реєстру цих пам'яток.

На нашу думку сьогодні також повинен бути посилений контроль з боку державних органів за виконанням та дотриманням вимог Законодавства України в сфері охорони культурної спадщини. Саме виконання існуючих законів, притягнення до відповідальності осіб, причетних до знищення курганів, та координація дій державних і наукових закладів, що займаються цією роботою, допоможуть врятувати «курганну» спадщину.

Одним із початкових напрямків належного збереження цих пам'яток було б дотримання умов створеної та затвердженої охоронної зони навколо курганної групи «Три брати», згідно рішення Переяслав-Хмельницької районної ради «Про встановлення охоронної історико-ландшафтної зони навколо курганів «Три брати» від 22 липня 2008 року. Це не тільки унікальна археологічна, історична, ландшафтна пам'ятка, а й меморіальне пам'ятне місце, пов'язане з перебуванням Т.Г. Шевченка на Переяславщині.

Сьогодні вказана пам'ятка знаходиться в запущеному стані, частково руйнується. Насип одного з курганів повністю розорюється, насипи двох інших розорюються впритул, що веде до їх поступового руйнування. Ця визначна пам'ятка залишається мало відомою для широкого загалу в зв'язку з відсутністю будь-яких охоронно-інформаційних знаків. У той же час пам'ятка є привабливим та цікавим об'єктом для багаточисельних гостей Переяславщини та туристів, що відвідують м. Переяслав-Хмельницький, яке є відомим музейним центром. Розміщення її поряд із шосе Бориспіль-Золотоноша також створює сприятливі умови для ознайомлення й огляду. У зв'язку з цим біля курганної групи «Три брати» необхідно встановити пам'ятний знак про те, що пам'ятка пов'язана з перебуванням на Переяславщині Т.Г. Шевченка, охоронно-інформаційний знак, що це унікальний об'єкт археології та історії, а також затвердити ландшафтно-історичну зону навколо курганів з заборонаю проведення будь-яких земляних робіт.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Археологічні нотатки Тараса Шевченка // Кирило-Мефодіївське товариство. – К.: Наукова думка, 1990. – Т. 2. – С. 304-308.
2. Гаврилюк Н.О. Деякі проблеми пам'яткоохоронної справи в Україні (охорона курганів) / Н.О. Гаврилюк, І.Р. Михальчишин // Археологія. – № 1. – 2008. – С. 82-88.
3. Колибенко О. Курганна група «Три брати» – унікальна історико-культурна пам'ятка Переяславщини / О. Колибенко, В. Лоха // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: збірка наукових статей. – Вип. 18. – К., 2009. – С. 53-57.
4. Левшин А.И. Письма из Малороссии / А.И. Левшин – Харьков, 1816. – 206 с.
5. Максимович М.А. О городе Переяславе в первоначальные времена / М.А. Максимович // Собрание сочинений. – К., 1877. – Т. 2. – С. 325-329.
6. Пассек В.В. Окрестности Переяславля / В.В. Пассек // Очерки России. – М., 1840. – Кн. 4. – С. 121-147.
7. Павленко С. Дослідження В.М. Щербаківським давньоруських курганних могильників Переяслава у 1914 році / С. Павленко // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. – Вип. 19. – Тернопіль: Астон, 2007. – 536 с.
8. Савчук А.П. Звіт про розкопки кургану «Вибла могила» / «Хрест» на території Переяслав-Хмельницького етнографічного музею / А.П. Савчук // Науковий архів Інституту археології НАН України. – 1966/84. – 4 с.
9. Самоквасов Д.Я. Могила русской земли / Д.Я. Самоквасов – М., 1908. – 276 с.
10. Сикорский М.И. Отчет о работе археологической экспедиции по обследованию курганов Переяслав-Хмельницкого р-на Киевской обл. / М.И. Сикорский, Г.Н. Бузян // НА ІА НАНУ. – 1975/118. – 47 с.
11. Сикорский М.И. Отчет о работе археологической экспедиции по обследованию курганов Переяслав-Хмельницкого и Яготинского районов Киевской обл. в 1976 г. / М.И. Сикорский, Г.Н. Бузян // НА ІА НАНУ. – 1976/55. – 24 с.
12. Супруненко О.Б. Тарас Шевченко і пам'ятки археології Полтавщини / О.Б. Супруненко // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Збірник наукових статей. – Вип. 23. – К., 2014. – С. 7-17.
13. Товкайло М.Т. Матеріали дослідження давньоруського ґрунтового могильника у Переяславі / Г.М. Бузян, Д.А. Тетеря, О.В. Юрченко // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 20. – С. 86-95.

14. Шевченко Т.Г. Сон / Т.Г. Шевченко // Повне зібрання творів у дванадцяти томах. – Т. II. – К., 2001. – С. 39-43.
15. Шевченко Т.Г. Близнецы / Т.Г. Шевченко // Повне зібрання творів у дванадцяти томах. – Т. IV. – К., 2003. – С. 11-119.
16. Шевченко Т.Г. Щоденник / Т.Г. Шевченко // Повне зібрання творів у дванадцяти томах. – Т. V. – К., 2003. – С. 83.

REFERENCES

1. Arheologichni notatky Tarasa Shevchenka // Cyrylo-Mefodiivske tovarystvo. – K.: Naukova Dumka, 1990. – T. 2. – S. 304-308.
2. Gavryliuk N.O. Deiaki problemy pamiatkoohoronnoi spravy v Ukraini (ohorona kurganiv) / N.O. Gavryliuk, I.R. Myhaiylyshyn // Arheologiya. – № 1. – 2008. – S. 82-88.
3. Kolybenko O. Kurganna grupa «Try Braty» – unikalna istoriko-kulturna hamiatka Pereiaslavshchyny / O. Kolybenko, V. Lokha // Novi doslidzhennia pamiatok kozatskoi doby v Ukraini: zbirka naukovykh statei. – Vyp. 18. – K., 2009. – S. 53-57.
4. Levshin A.Y. Pysma iz Malorossyy / A.Y. Levshin – Kharkov, 1816. – 206 s.
5. Maksymovych M.A. O gorode Pereiaslave v pervonachalnye vremena / M.A. Maksymovych // Sobranie sochyneni. – K., 1877. – T. 2. – S. 325-329.
6. Passek V.V. Okrestnosty Pereiaslavlia / V.V. Passek // Ocherky Rossyy. – M., 1840. – Kn. 4. – S. 121-147.
7. Pavlenko S. Doslidzhennia Shcherbakivskym davnorusskykh kurgannykh mogyl'nykh Pereiaslava v 1914 / S. Pavlenko // Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii: zbirnyk naukovykh prats. – Vyp. 19. – Ternopil: Aston, 2007. – 536 s.
8. Savchuk A.P. Zvit pro rozkopky kurganu «Vybla mogyla» / «Chrest» na terytorii Pereiaslav-Khmelnitskogo etnographichnogo museyu / A.P. Savchuk // Naukovi archyvy Institutu Archeologii NAN Ukrainy. – 1966/84. – 4 s.
9. Samokvasov D.Ia. Mogily russkoi zemli / D.Ia. Samokvasov – M., 1908. – 276 s.
10. Sikorskyi M.I. Otchet o rabote arheologicheskoi ekspeditsii po obsledovaniyu kurganov Pereiaslav-Khmelnitskogo raiona Kievskoi oblasti / M.I. Sykorskyi, G.N. Buzian // NA IA NAN Ukrainy. – 1975/118. – 47 s.
11. Sykorskyi M.I. Otchet o rabote arheologicheskoi ekspeditsii po obsledovaniyu kurganov Pereiaslav-Khmelnitskogo i lagotynskogo raiona Kievskoi oblasti v 1976 g. / M.I. Sykorskyi, G.N. Buzian // NA IA NAN Ukrainy. – 1976/55. – 24 s.
12. Suprunenko O.B. Taras Shevchenko i pamiatky archeologii Poltavshchyny / O.B. Suprunenko // Novi doslidzhennia pamiatok kozatskoi doby v Ukraini: zbirka naukovykh statei. – Vyp. 23. – K., 2014. – S. 7-17.
13. Tovkailo M.T. Materialy doslidzhennia davnorusskogo gruntovogo mogyl'nyka u Pereiaslavi / G.M. Buzian, D.A. Teteria, O.V. Yurchenko // Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii: zbirnyk naukovykh prats – Pereiaslav-Khmelnitskyi, 2008. – Vyp. 20. – S. 86-95.
14. Taras Shevchenko Son / T. Shevchenko // Povne zibrannia tvoriv u dvanadtsiaty tomakh. – T. II. – K., 2001. – S. 39-43.
15. Taras Shevchenko Blyznetsy / T. Shevchenko // Povne zibrannia tvoriv u dvanadtsiaty tomakh. – T. IV. – K., 2003. – S. 11-119.
16. Taras Shevchenko Shchodennyk / T. Shevchenko // Povne zibrannia tvoriv u dvanadtsiaty tomakh. – T. V. – K., 2003. – S. 83.

Тетеря Д., Тетеря С. Курганное наследие древнего Переяслава и Т.Г. Шевченко.

В статье рассматриваются уникальные памятники культурного наследия – курганы древнего Переяслава и его окрестностей и показана их связь с творческим наследием Т.Г. Шевченко. Эти древние сооружения являются одними из самых многочисленных среди памятников археологии на территории Переяславщины. Значительная часть из них концентрируется и в районе древнего Переяслава. Эти объекты издавна привлекали внимание многих исследователей: археологов, историков, этнографов и краеведов, которых интересовала своей загадочностью и своеобразием история Переяславской земли.

Не обошел своим вниманием эти достопримечательности и великий украинский поэт, писатель, художник, общественный деятель Т.Г. Шевченко, который некоторое время находился в составе Временной комиссии для разбора древних актов при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторствах. Находясь в 1845 г. в Переяславе Тарас Григорьевич обследовал и описал, наряду с другими достопримечательностями переяславских древностей, курганы Переяслава и его окрестностей. Эти свидетели прошлых времен нашли отражение и в его литературном творчестве.

Авторами предлагаются меры, направленные на сохранение курганов, которые связаны с пребыванием Т.Г. Шевченко на Переяславщине.

Ключевые слова: курганы, древний Переяслав, археологические исследования, Т.Г. Шевченко.

Teteria D., Teteria S. The ancient mounds of Pereyaslav and its surroundings and Taras Shevchenko.

The unique monuments of cultural heritage, as Kurgans of ancient Pereyaslav and its neighborhood were considered in this article, also were showed their connection with Taras Shevchenko's creative contribution. These ancient buildings are one of the most numerous among the monuments of archeology at the territory of Pereyaslav. Great part of them is concentrated in the district of the Old Pereyaslav. These objects attract attention of scientists, archeologists, historians, ethnographers, who were interested in history of Pereyslav for a long time.

Taras Shevchenko, a great Ukrainian poet, writer, artist, public figure, who during some time was the part of Temporary commission for analyzing of an ancient acts in the Kiev, Volhynia and Podolia General Governorate, pay attention to these monuments. When he was in Pereyaslav in 1845, Taras Grygorovich looked over and described Kurgany of Pereyaslav and its neighborhood and other monuments of ancient Pereyaslav. These memories of old times found a representation in his poetic and prosaic works.

The authors offer measures directed on saving of Kurgans, which are connected to Shevchenko's being in Peryaslav.

Keywords: Kurgans, ancient Pereyaslav, archeological researches, Taras Shevchenko.

Одержано 30.09.2015

УДК 94:373.5(477.53/477.41) «18/19»

Юлія Куценко
(Переяслав-Хмельницький)

КЛАСИФІКАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті висвітлюється класифікація середніх освітніх установ Полтавської губернії та з'ясовуються особливості тогочасних навчальних закладів. Мета дослідження – на основі вивчення джерел та здобутків історіографії з'ясувати особливості класифікації освітніх установ у Полтавській губернії. У процесі опрацювання комплексу джерел були використані загальнонаукові методи: аналітичний, узагальнюючий, індуктивно-дедуктивний, системний, метод актуалізації та історико-типологічний.

Процес становлення та поширення середньої освіти в Полтавській губернії представлений функціонуванням середніх навчальних закладів (гімназій, прогімназій, училищ, семінарії, інституту), які в певній мірі залежали від царського уряду та місцевого керівництва.

У дореволюційній системі освіти Полтавської губернії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. можна виділити відомства навчальних закладів, або під опікою кого вони знаходилися: духовне (реалізовувалося в духовних училищах, семінаріях); приватне (власнорічне гімназіям, прогімназіям, пансіонам); імператриці Марії (Маріїнська гімназія та Інститут шляхетних дівчат); державне (міністерське) (характерне для гімназій).

Ключові слова: навчальні заклади, жіноча освіта, освітні установи, вихованці, духовна освіта, приватні навчальні заклади.

Серед проблем історії і культури України важливе місце посідає дослідження формування і особливостей розвитку системи освіти, діяльності середніх навчальних закладів. Вивчення процесу створення та функціонування освітніх установ дозволяє виявити на мікрорегіональному рівні формування та умови розвитку освіти на території України, простежити історичні закономірності генези навчання у Полтавській губернії, прокласти